

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 342.5

DOI <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2021.2/01>

Лисенко І.В.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Кузьменко О.В.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Григоренко Я.О.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ОСНОВНІ ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ФУНКЦІЙ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Статтю присвячено аналізу основних доктринальних підходів щодо розуміння функцій сучасної держави. Вказується на значущість проблематики функцій держави та необхідність їх подальшого наукового осмислення через наявність складних процесів, що відбуваються у світі та які впливають на державу та на основні аспекти їх функціонування. Реалізуючи покладені на неї функції, держава здійснює цілеспрямовану управлінську дію на різні сфери суспільних відносин. При цьому враховується також і те, що функції сучасної держави виступають як статичні, так і динамічні категорії, які здатні видозмінюватися і трансформуватися під впливом найрізноманітніших чинників.

Акцентується увага на тому, що під час визначення функцій держави, окрім того, що вони відбивають сутність держави та соціальне призначення, реалізуються в межах чинного законодавства, необхідно брати до уваги і те, що вони повинні корелювати з основними очікуваннями суспільства та враховувати його потреби.

Крім того, до важливих аспектів, пов'язаних із розумінням функцій держави, належить і те, що функції держави реалізуються в межах наявних ресурсів держави та суспільства. На підставі цього зазначається, що значна кількість функцій держави стикається із проблемою обмеженості ресурсів держави, які може бути виділено на таку реалізацію. Наприклад, можна говорити про проблему ресурсів у межах економічної, соціальної, оборонної та деяких інших функцій сучасної держави.

Під час аналізу функцій держави робиться наголос на прогностичну складову частину загальнотеоретичної науки в межах дослідження названих питань. Так, вказується на те, що без правильного теоретичного осмислення визначення функцій держави в умовах сучасних процесів, що відбуваються у світі, буде неможливим, як і прогнозування діяльності держави на майбутнє. При цьому буде складно, а подекуди і неможливо формулювати та затверджувати державні стратегічні документи в усіх сферах із виокремленням пріоритетних напрямів. Так, держава для належного виконання своїх функцій в умовах сьогодення та на перспективу завжди повинна мати належним чином відпрацьовані та виважені стратегічні документи. Питання полягає в тому, що держава як соціальний інститут, що створюється та утримується суспільством, покликана працювати не в умовах одного дня, а на довгий час, створюючи умови для того, щоб суспільство мало певний рівень впевненості у своєму майбутньому.

На підставі викладеного робиться висновок про те, що під функціями держави можна розуміти основні напрями її діяльності, що реалізуються в межах наявних ресурсів держави та суспільства, як в умовах сьогодення, так і на перспективу, та в яких знаходить свій прояв сутність та соціальне призначення держави, а також її основні стратегічні цілі, що повинні корелювати з базовими очікуваннями суспільства та враховувати його потреби.

Ключові слова: держава, сутність держави, функції держави, зовнішні та внутрішні функції сучасної держави, стратегія розвитку держави.

Постановка проблеми. Із моменту формування перших державоподібних утворень поступово почало виникати питання їхнього соціального призначення та визначення функціональної спрямованості. У процесі розвитку державності, становлення державного апарату, його інституційного оформлення відбувається диференціація функцій держави. З огляду на формування інтересу, в тому числі й наукового, до цього питання, формується окреме вчення про функції держави, що займає своє чільне місце в межах науки загальної теорії держави і права.

Постановка завдання. Отже, значущість проблематики функцій держави зумовлена тим, що у функціях держави проявляється суть і соціальне призначення самої держави. При цьому, реалізуючи свої функції, держава здійснює цілеспрямовану управлінську дію на різні сфери державної та суспільної життєдіяльності. Також варто враховувати і те, що функції сучасної держави виступають як статичні, так і динамічні категорії, які здатні видозмінюватися і трансформуватися під впливом найрізноманітніших чинників.

Виклад основного матеріалу. Категорія функції взагалі використовується найрізноманітнішими науками та дає можливість поглянути на те чи інше явище під кутом зору його функціонального призначення, його сутнісних рис, соціального призначення. Крім того, функції дозволяють прослідкувати динаміку розвитку явища, вказати на використання відповідних методів та форм у межах його діяльності, тим самим отримати більш розгорнуту його характеристику.

Питання про функції держави на будь-якому етапі його становлення і розвитку є одним із найважливіших у загальній теорії держави і права, оскільки саме в них знаходять свій прояв сутність і соціальне призначення не лише держави, але й права. Найчастіше функції держави розуміють як головні напрями, головні та базові сторони, базові та основні форми, складові частини діяльності держави.

Функції держави необхідно відрізнити від функцій окремих складових частин державного апарату – органів державної влади. Адже, на відміну від функцій окремих державних органів, функції держави в цілому виконуються всіма або багатьма органами. Разом із тим такий підхід не може нівелювати того, що окремі державні органи можуть займати переважне та домінуюче місце в межах реалізації як окремих груп функцій держави, так і конкретних функцій держави. Крім того, необхідно виходити з того, що усі

окремі функції конкретних органів державної влади повинні бути спрямованими на реалізацію функціонального призначення держави в цілому. Функції держави, функції державної влади і функції державних органів розрізняються. Функції державної влади і функції державних органів є похідними від державних функцій.

Ураховуючи такий підхід, ми вважаємо, що варто дотримуватися точки зору, відповідно до якої функції державних органів не є тотожними функціям держави. Це у тому числі зумовлено соціальною та правовою природою як органу державної влади, так і держави в цілому. Остання виступає як відносно всеосяжна структура, з достатньо широким діапазоном функціонального спрямування. У свою чергу, окремий орган державної влади виступає як організаційно та юридично відокремлена структура державного апарату, на яку покладається реалізація певного сегменту функцій держави, окремої функції чи навіть її частини. Крім того, функції окремого органу державної влади можна розглядати як вторинні функції на тлі функцій держави в цілому.

У загальнотеоретичній науці існувала доктринальна позиція, відповідно до якої функції отожднювалися, по суті, з конкретними способами функціонування державного апарату, а також із такими формами і методами, як нормотворчість, управління, контроль, координація, планування тощо. Із цього приводу варто зауважити те, що ми не виступаємо прихильниками такого підходу і вважаємо, що способи та методи є засобами, за допомогою яких реалізуються ті чи інші функції держави. Що стосується форм реалізації, то вони бувають різними (правотворча, правозастосовна та ін.), але вони теж не можуть бути зведені до функцій держави.

У разі проголошення держави як правової та вжиття реальних кроків у напрямі такої важливої трансформації відбувається зміна основних ознак та параметрів держави. Сама держава не втрачає ключові свої ознаки, а натомість такі ознаки отримують нове якісне наповнення та спрямування. Все це неминуче відбивається на функціонуванні держави, реалізації її соціальної сутності.

Як вказується у юридичній літературі, з моменту здобуття Україною незалежності та особливо після ухвалення Конституції України [1] функції держави суттєвим чином було змінено: з'явилися нові функції (стимулювання підприємницької діяльності, залучення інвестицій у реальний сектор економіки), деякі функції

держава перестала виконувати (побудова комунізму, забезпечення існування єдиної ідеології), деякі функції отримали інше наповнення. Наприклад, докорінним чином змінилась політична функція, яка за радянських часів передбачала функціонування однієї політичної партії, яка до того ж була невід'ємною складовою частиною державного апарату, не допускала політичної опозиції. В умовах сьогодення ця функція передбачає передусім реалізацію народовладдя, функціонування на законних підставах різних політичних партій, можливість громадян брати участь в управлінні державними справами тощо.

Як ми вже зазначали, трансформація держави у правову державу або прагнення стати правовою не може нівелювати ключові ознаки держави, а отже, призвести до видозмінення всіх її функцій. У зв'язку із цим Т.Є. Кагановська та Є.І. Григоренко [2] вказують на те, що доволі великий перелік функцій держави залишається незмінним і фактично не залежить від рівня розвитку держави. Може змінюватися місце таких функцій, методи, форми та інтенсивність їх реалізації тощо. На будь-якому етапі розвитку держави остання завжди виконує економічну функцію, функцію забезпечення законності, боротьби зі злочинністю та багато інших. Наприклад, щодо економічної функції, то вона існує як у державі з жорстокою командно-адміністративною економікою, так і в державі з ліберальною економікою, де держава в економічній сфері зведена до ролі «нічного сторожа». Різниця полягає лише в методах її виконання, правових формах реалізації.

Отже, в загальнотеоретичній науці під функціями держави вчені розуміють основні напрями діяльності держави, в яких проявляються її сутність, завдання та цілі; основні напрями внутрішньої та зовнішньої діяльності держави, у яких знаходить вираз та конкретизується її сутність і соціальна значущість; основні напрями діяльності держави, що виражають її сутність у сфері управління справами суспільства; об'єктивно необхідні та обов'язкові напрями її діяльності з управління справами суспільства, що знаходять вираз у її сутності, а також детерміновані цілями й задачами, що стоять перед державою, а також потребами суспільного й державного розвитку; основні напрями діяльності держави, що не лише виражають її сутність і соціальне призначення, але й акумулюють цілі та задач, що суспільство ставить перед державою; основні, законодавчо визначені напрями внутрішньої та зовнішньої (міжнародної) діяльності, що спрямовані

на досягнення конкретних цілей; основні напрями діяльності держави, що базуються на її задачах, визначають сутність і соціальне призначення самої держави та реалізуються в установлених чинним законодавством межах із дотриманням відповідних форм та методів; основні та потенційні й цілеспрямовані можливості, а також обов'язки діяти певним чином із метою досягнення визначених заздалегідь чинним законодавством результатів, що чітко заплановано та очікуються суспільством; об'єктивно зумовлені наявними потребами та сутністю суспільства та держави, а також державної влади однорідні, стійкі напрями діяльності держави щодо задоволення відповідних потреб. У межах теорії держави і права можна зустріти й інші формулювання.

Ми вважаємо, що під час визначення функцій держави, окрім того, що вони відбивають сутність держави та соціальне призначення, реалізуються в межах чинного законодавства, повинні корелювати з основними очікуваннями суспільства та враховувати його потреби, варто вказати і не те, що функції держави реалізуються в межах наявних ресурсів держави та суспільства. Так, відповідно до частини 1 статті 17 Конституції України [1], захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. У вказаній конституційній нормі встановлено, що в реалізації названих найважливіших функцій бере участь як держава, так і суспільство.

Що стосується самих ресурсів, то значна кількість функцій держави стикається з проблемою обмеженості ресурсів держави, що може бути виділено на таку реалізацію. Наприклад, можна говорити про проблему ресурсів у межах реалізації економічної, соціальної, оборонної та деяких інших функцій держави. Так, у Розділі V «Ресурси», що необхідні для реалізації Стратегії національної безпеки України, встановлено, що для ефективного використання коштів платників податків у Державному бюджеті України буде передбачено видатки для сектору безпеки та оборони, що розглядатимуться Радою національної безпеки і оборони України в порядку, визначеному Бюджетним кодексом України. Крім того, Україна забезпечить посилення фінансової стійкості, ефективного використання бюджетних коштів, міжнародної допомоги, а також коштів з інших джерел, що не заборонено законодавством, які залучатимуться для гарантування національної безпеки та оборони України, шляхом підвищення

прозорості, а також упровадження сучасного фінансового менеджменту.

При цьому можна говорити про ресурси не лише в матеріальному аспекті. Чинне законодавство оперує і таким терміном, як людські ресурси. Наприклад, абзац 17 частини 3 статті 3 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» встановлює, що зміст мобілізаційної підготовки становить підготовка та накопичення військово-навчених людських ресурсів військовозобов'язаних і призовників для комплектування посад, передбачених штатами воєнного часу. У свою чергу, в абзаці 29 цієї ж частини йдеться про підготовку до перерозподілу трудових ресурсів в особливий період.

У межах аналізу доктринальних підходів до функцій держави варто також вказати і на те, що без правильного теоретичного осмислення визначення функцій держави в умовах сучасних процесів, що відбуваються у світі, буде неможливим. При цьому буде складно, а подекуди і неможливо формулювати та затверджувати державні стратегічні документи в усіх сферах з виокремленням пріоритетних напрямів. Так, держава для належного виконання своїх функцій в умовах сьогодення та на перспективу завжди повинна мати належним чином пропрацьовані та виважені стратегії. Можна навести стратегію реформування державного управління; стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів; стратегію реформування системи управління державними фінансами; стратегію національної безпеки тощо.

Бажано, щоб держава в сучасних умовах світового розвитку мала б відповідні стратегії за всіма ключовими напрямками своєї діяльності. Це пов'язано з тим, що виважені та ретельно

підготовлені стратегії, у межах яких враховані всі основні впливові чинники, дають можливість належним чином реалізовувати відповідні функції держави не лише тут і зараз, але й на перспективу. Питання полягає в тому, що держава як соціальний інститут, що створюється та утримується суспільством, покликана працювати не в умовах одного дня, а на довгий час, створюючи умови для того, щоб суспільство мало певний рівень впевненості у своєму майбутньому.

Наприклад, можна поглянути на структуру Стратегії національної безпеки України. Так, вона складається з таких розділів: I. Пріоритети національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, цілі та основні напрями державної політики у сфері національної безпеки. II. Поточні та прогнозовані загрози національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов. III. Основні напрями зовнішньополітичної та внутрішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки. IV. Напрями та завдання реформування й розвитку сектору безпеки і оборони. V. Ресурси, необхідні для реалізації Стратегії.

Висновки. У межах сучасної доктрини існують різні підходи до розуміння функцій держави. При цьому дослідники зважають на ті чи інші ключові аспекти, що і враховуються у відповідних визначеннях. На наш погляд, під функціями держави можна розуміти основні напрями її діяльності, що реалізуються в межах наявних ресурсів держави та суспільства, як в умовах сьогодення, так і на перспективу, та в яких знаходить свій прояв сутність та соціальне призначення держави, а також її основні стратегічні цілі, що повинні корелювати з базовими очікуваннями суспільства та враховувати його потреби.

Список літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кагановська Т.Є. *Основи загальної теорії держави* : навчальний посібник. Харків : ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2016. 108 с.

Lysenko I.V., Kuzmenko O.V., Hryhorenko Ya.O. BASIC DOCTRINAL APPROACHES TO UNDERSTANDING THE FUNCTIONS OF THE MODERN STATE

The article is devoted to the analysis of the basic doctrinal approaches to understanding the functions of the modern state. Indicates the significance of the problems of the state's functions and the need for their further scientific comprehension due to the presence of complex processes occurring in the world and affecting the state and the main aspects of their functioning. Realizing the functions assigned to it, the state carries out a purposeful management effect on various spheres of social relations. It also takes into account the fact that the functions of the modern state act as static and dynamic categories that are capable of modifying and transforming under the influence of a variety of factors.

The focusing on the fact that in determining the functions of the state, in addition to the fact that they reflect the essence of the state and social purpose, realized within the limits of the current legislation, it is necessary to take into account the fact that they must correlate with the main expectations of society and take into account its needs.

In addition, important aspects related to the understanding of the functions of the state belongs to the fact that the functions of the state are realized within the existing resources of the state and society. Based on this, it is noted that a significant number of functions of the state faces the problem of limited resources of the state, which can be allocated to such realization. For example, we can talk about the problem of resources within the framework of economic, social, defense and some other functions of the modern state.

When analyzing the functions of the state, emphasis on the prognostic component of general theoretical science within the study of these issues. Yes, it is indicated that without the correct theoretical understanding of determining the functions of the state in the context of modern processes occurring in the world will not be possible to predict the state's activities for the future. It will be difficult, and sometimes it is impossible to formulate and approve state strategic documents in all spheres with the separation of priority directions. Thus, the state for proper performance of its functions in the present conditions and the prospect must always have properly worked out and balanced strategic documents. The question lies in the fact that the state as a social institution created and held by society is intended to work not in a day one day, but for a long time, creating conditions for society to have a certain level of confidence in its future.

Based on the above, it is concluded that under the functions of the state it is possible to understand the main directions of its activities implemented within the existing resources of the state and society, both in the conditions of the present, and in the future and in which it finds its own manifestation and social purpose of the state, as well as its main strategic goals that must correlate with the basic expectations of society and take into account its needs.

Key words: *state, essence of the state, functions of the state, external and internal functions of the modern state, state development strategy.*